

بررسی عناصر برنامه درسی مبتنی بر موک در آموزش عالی ایران (مطالعه موردی: دانشگاه آزاد اسلامی استان گلستان)

الهام شریعتی*

لادن سلیمی**

چکیده

پژوهش کاربردی حاضر با هدف بررسی عناصر برنامه درسی مبتنی بر موک در آموزش عالی با رویکرد آمیخته (کیفی کمی) انجام شد. اساتید و متخصصان برنامه درسی به عنوان جامعه آماری بخش کیفی با روش نمونه گیری هدفمند و تکنیک اشباع نظری به تعداد ۱۳ نفر انتخاب شدند. در بخش کمی ۳۷۵ نفر از دانشجویان با روش نمونه گیری خوشه‌ای نسبی چندمرحله‌ای به عنوان جامعه آماری انتخاب شدند. برای جمع‌آوری داده‌ها در بخش کیفی از مصاحبه نیمه ساختاریافته و در بخش کمی از پرسشنامه استفاده شد. تحلیل داده‌های کیفی از تحلیل محتوای کیفی استقرایی و تحلیل داده‌های کمی از تحلیل عاملی تاییدی و رگرسیون استفاده شد. درنتیجه این پژوهش عناصر برنامه درسی مبتنی بر موک در آموزش عالی شامل ۲۲ مقوله اصلی و ۱۰۸ مقوله فرعی بود. یافته‌های پژوهش نشان داد مولفه‌ها از اعتبار کیفی و کمی لازم برخوردار می‌باشد و همچنین ارزشیابی برنامه درسی مبتنی بر موک تأثیر بیشتری نسبت به عناصر دیگر دارد.

واژگان کلیدی

برنامه درسی، عناصر برنامه درسی، دوره‌های آموزشی مبتنی بر موک، آموزش عالی

* استادیار گروه برنامه ریزی درسی، واحد گنبد، دانشگاه آزاد اسلامی، گلستان، ایران
** استادیار گروه برنامه ریزی درسی، واحد ساری، دانشگاه آزاد اسلامی، ساری، ایران
نویسنده مسؤول یا طرف مکاتبه: لادن سلیمی، s.ladan@yahoo.com

مقدمه

برنامه درسی برنامه‌ای است برای یادگیری و فرآیند برنامه‌ریزی درسی مستلزم پیمودن مراحل نظیر سنجش نیازها، تدوین هدف‌ها، انتخاب و سازماندهی محتوا و نیز تجربیات یادگیری، اجراء و ارزشیابی می‌باشد (Boromand, 2016). اصطلاح برنامه درسی عنوان برنامه‌ای برای یک موضوع درسی خاص در پایه تحصیلی مشخص، در طول یک دوره تحصیلی، یا به عنوان برنامه موضوع‌های مختلف درسی در طول یک دوره تحصیلی. با این وجود در بسیاری از موارد برنامه درسی از فهرستی از هدف‌های آموزشی و مطالبی که باید در مدارس تدریس شود تجاوز نمی‌کرد (Louw, 2019). برنامه درسی می‌تواند به عنوان تجویزی، توصیفی یا هر دو تعریف شود. تعاریف تجویزی برنامه درسی ما را برای چیزی که "بایستی" اتفاق بیافتد آماده می‌کند و آن‌ها بیشتر به شکل یک طرح، برنامه و یا ایده یک کارشناس در مورد این که چه نیازهایی باید در دوره مطالعه رخ دهند در نظر گرفته شده‌اند. الگوی برنامه درسی، شکل مدون و ساختاریافته برنامه درسی است که تکلیف و ارتباط عناصر را در برنامه درسی روشن می‌کند و هر الگوی برنامه درسی برگرفته از مبانی و نگاه ویژه برنامه‌ریز درسی به انسان، جامعه و علم است (Mehdavi Hezaveh et al, 2016). منظور از الگوی برنامه درسی، طراحی الگوی برنامه درسی مبتنی بر چهار عنصر اساسی برنامه درسی (اهداف، محتوا، راهبردهای یادگیری، ارزشیابی) دوره‌های آموزش آنلاین دانشجویان است (Karami et al, 2018). دوره‌های گسترده، باز و آنلاین، که به اختصار موک نامیده می‌شود، جدیدترین انقلاب در آموزش و یادگیری آنلاین است. این دوره‌ها برای عموم مردم در سراسر جهان در دسترس است، پیش شرطی ندارد و معمولاً رایگان ارائه می‌شود (Gholampour, 2019). نفوذ گسترده دوره‌های موک در گفتمان آموزشی دیگر شک برانگیز نیست (Chen, 2014). موک‌ها به عنوان انقلابی برای فرصت تجدیدنظر در آموزش و یادگیری در عصر اطلاعات شناخته شده‌اند (Goldberg, 2015). موک کوتاه شده واژه لاتین دوره‌های آزاد، آنلاین و انبوه است. واژه انبوه نشانگر آن است که موک از کلاس‌های درسی دانشگاه وسیع‌تر است. در واقع در تعداد شرکت کنندگان در دوره محدودیتی قائل نیست و می‌توان از عنوان کلاس‌هایی کوچک با ظرفیت بی‌نهایت برای آن استفاده کرد. منظور از آنلاین و باز بودن آن است که دوره‌ها به صورت آنلاین توسط هر شخصی در هر مکانی به شرط اتصال به اینترنت در دسترس هستند و کلمه دوره اشاره

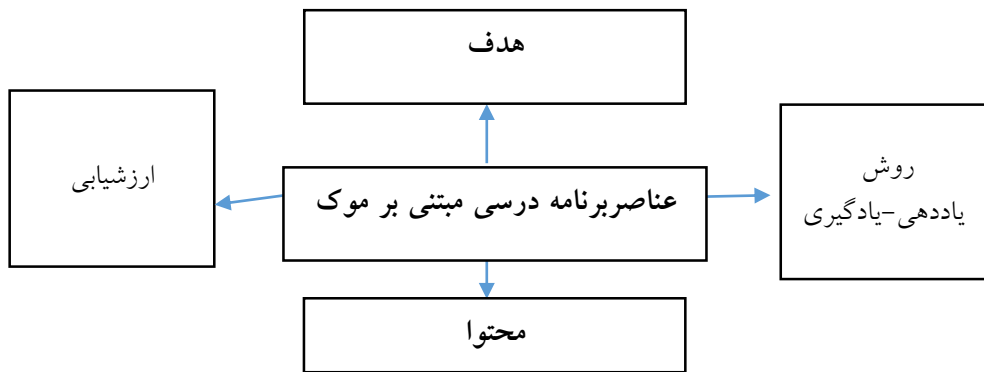
به داشتن ابتدا، انتها و زمان‌بندی مشخص در آموزش‌ها دارد (Malaki, 2020). موکها به موازات چالشها و تهدیداتی که برای آموزش عالی دارند، دارای امتیازات و فرصتهایی نیز برای آموزش عالی هستند (Balfour, 2013). موکها یک محیط یادگیری آنلاین میباشند که میتوان با وجود آنها، تجربیات خوشایندی با برگزاری این دوره‌های آموزشی به دست آورد، مثل به دست آوردن فرصت شرکت در آزمایشگاهها، بحثها و اجلاسها که با هزینه کم یا بعضاً بدون هزینه فراهم می‌آیند (Mazbouhi, & Talafi Dariani, 2021). این دوره‌ها را میتوان در قالب چارچوب بزرگتر منابع آزاد آموزشی دانست که به طور معمول به عنوان محتوای دیجیتال شده قابل استفاده و به صورت رایگان در اختیار دانشجویان، مدرسان و محققان برای بهره‌برداری، یادگیری، آموزش و تحقیق در دسترس میباشند (Malaki, 2020). دوره‌های آموزشی مبتنی بر موک به صورت آنلاین به وقوع می‌پیوندند، که عموماً تعداد زیادی شرکت‌کننده (دانشجویان، اساتید و ...) در آن شرکت می‌کنند. به عبارتی دیگر این فراگیری به نحوی است که این دوره‌ها را بزرگتر از کلاسهای دانشکده میکند، این دوره‌ها برخی اوقات خیلی بیشتر از چند هزار نفر در هر دوره آموزشی را در خود می‌گنجانند و اکثر این دوره‌ها به صورت رایگان برای هر فردی قابل استفاده است. از مهمترین اهداف این دوره‌ها و آموزشها دسترسی آسان و بدون محدودیت زمانی و مکانی به آموزش، فائق آمدن بر دوری مسافت، ناتوانی در حضور منظم در کلاس است (Jafari et al, 2019). مزایا و فواید این دوره‌ها سبب شد تا مراکز آموزش عالی، دوره‌های آموزشی، کنفرانسها، همایشها، کارگاه‌های مهارتی و حرفه‌ای را در قالب دوره‌های مبتنی بر موک برگزار نمایند. این روش توانسته است در حوزه‌های مختلف نظری، مهارتی، حرفه‌ای و تقویت و رشد شایستگیهای آموزشی، حرفه‌ای، شغلی و مهارتی دانشجویان تأثیر بسزایی داشته باشد (Boromand, 2016).

عابدینی بلترک و همکاران (Abedini Baltork et al, 2023) در پژوهشی با عنوان «امکان‌سنجی برنامه درسی مبتنی بر موک در آموزش عالی» با هدف امکان‌سنجی برنامه درسی مبتنی بر موک در دانشگاه مازندران نشان دادند که بسترهای مدیریتی، نیروی انسانی و تا حدودی فناورانه و عناصر هدف، محتوا، راهبردهای یاددهی یادگیری، ارزشیابی، در دانشگاه مازندران فراهم است. در زمینه‌ی زیرساخت فنی از نظر اینترنت امکانات اجرای دوره وجود دارد اما از نظر سایت و کامپیوتر، دسترسی به کارشناس‌های پشتیبان به راحتی صورت نمی‌گیرد. همچنین نتایج نشان داد که بستر مدیریتی در تبه اول جهت اجرا و بسترفناورانه (وجود سایت و کامپیوتر) در مرتبه آخر قرار دارد. پورقاز و

همکاران (Pourghaz et al, 2020) در پژوهشی با عنوان «تأثیر آموزش مبتنی بر موک و معکوس بر سازگاری تحصیلی دانش آموزان مبتلا به اختلال نارسایی توجه/فزون کنشی» پرداختند. محققین با اجرای طرح پیش آزمون/ پس آزمون از نوع گروه گواه و آزمایش نشان دادند که هر دو روش آموزش (آموزش مبتنی بر موک و معکوس) بر سازگاری تحصیلی دانش آموزان مبتلا به اختلال نارسایی توجه/فزون کنشی تأثیر مثبت و معناداری دارد. غلام پور و همکاران (Gholampour et al, 2019) در پژوهشی دریافتند عوامل کلیدی موفقیت دوره های آموزشی موک در ۵ بُعد، ۱۵ عامل و ۴۶ مقوله شامل بعد تعامل (ارتباطات متنوع، مدیریت بحث و ویژگی ارتباطات)؛ بعد مشارکت (انگیزش، آموزش متنوع، تسهیلات و ویژگی دوره)؛ بعد سیستم مدیریت (مدیریت یادگیری و مدیریت محتوا)، بعد استانداردپذیری (صحت و اصالت، پشتیبانی و طراحی ساختار) و بعد زمینه ای (نگرش اجتماعی، مهارت و فناوری)، طبقه بندی شدند و بیان شد برای ایجاد دوره های اثرگذار موک باید زمینه تعاملات و مشارکت فراگیران را مهیا ساخت. سیستم های مدیریت مناسب را طراحی، به استانداردهای موجود توجه و زمینه نگرش مثبت به این گونه آموزش ها را در بین موسسات آموزشی و آحاد جامعه فراهم آورند. در تاج و رجیبان ده زیره (Dorotaj, & Rajabian, 2018) به پژوهشی با عنوان «تأثیر آموزش از راه دور مبتنی بر موک بر درگیری تحصیلی و مولفه های آن در دانشجویان دانشگاه پیام نور» پرداختند. نتایج نشان داد که استفاده از الگوی آموزش مبتنی بر فناوری در آموزش از راه دور در افزایش درگیری تحصیلی دانشجویان مؤثر بوده است. همچنین مشخص شد که استفاده از الگوی آموزش مبتنی بر فناوری در آموزش از راه دور در افزایش درگیری شناختی، انگیزشی و رفتاری دانشجویان مؤثر بوده است. جعفری و همکاران (Jafari et al, 2017) در پژوهشی با عنوان «تدوین الگویی برای برنامه درسی مبتنی بر موک در آموزش عالی با استفاده از نظریه داده بنیاد (مورد مطالعه آموزش عالی ایران)» نشان دادند مهمترین راهبردهای مواجهه با موک ها در برنامه های درسی آموزش عالی در برگیرنده برنامه ریزی درسی کارآمد برای موک ها، افزایش ارتباطات بین المللی در آموزش عالی، بسترسازی اجتماعی و فرهنگی جهت بهره گیری از موک ها، داشتن برنامه ریزی راهبردی در زمینه موک ها در عرصه آموزش عالی، و اتخاذ تدابیر مدیریتی صحیح در راستای استفاده بهینه از موک ها است. خالد و

همکاران (Khalid et al, 2021) در پژوهشی با عنوان «عوامل موثر بر قصد رفتاری استفاده از موک-ها» با هدف بررسی عوامل موثر بر قصد رفتاری استفاده از دوره‌های آنلاین بازگسترده (MOOCs) نشان دادند که چهار متغیر (نفوذ اجتماعی، ظرفیت جذب، شرایط تسهیل‌کننده و خودمختاری درک شده) به طور قابل توجهی بر قصد دانش‌آموز برای استفاده از موک تأثیر می‌گذارد. با این حال، دو متغیر (انتظار عملکرد و امید به تلاش) بر قصد دانش‌آموز برای استفاده از موک تأثیری نداشتند. استریک و تریسولینی (Stracke, & Trisolini, 2021) در پژوهشی با عنوان «مروری ادبیات مرتبط با کیفیت موک‌ها» پس از انجام غربالگری و تجزیه و تحلیل بر اساس معیارهای از پیش تعریف شده، با بررسی ۱۰۳ مطالعه چهار بعد آموزشی، سازمانی، فناوری و اجتماعی و زیرمجموعه‌های آنها با اجماع تأیید شد. جونز (Jones, 2020) در پژوهشی با عنوان «قرار دادن یک پروژه یادگیری بین فرهنگی آنلاین در برنامه درسی» با هدف ارتقای شایستگی‌های شهروندی در ارتباطات بین فرهنگی در بین دانشجویان و کارمندان دریافتند که کاربردهای سایبری در مبادلات یادگیری بین فرهنگی در برنامه درسی آنلاین یک مفهوم کلیدی است. والش در پژوهشی اظهار می‌دارد که در استفاده از یک رویکرد مبتنی بر شایستگی، یک برنامه درسی می‌تواند به گونه‌ای طراحی شود که فارغ التحصیلان را برای کار آماده سازد، تأکید آن بر مهارت‌های تفکر انتقادی و حل مسأله باشد، مرحله‌ای را برای یادگیری مادام‌العمر به منظور حفظ مهارت‌ها و دانش به روز شده برقرار سازد، رویکردی تلفیقی داشته باشد تا رویکرد سنتی مبتنی بر موضوع، و برنتایج و اعمال قابل مشاهده تمرکز داشته باشد (Rezaei et al, 2023). بنابراین، می‌توان با توجه به تجربه زیسته محقق این گونه گفت که علی‌رغم رواج چشمگیر دوره‌های آموزش الکترونیکی و دوره‌های مبتنی بر موک در نظام آموزش عالی کشورهای پیشرفته در ایران نظام آموزش عالی و دانشگاهی حدوداً کمتر از یک دهه گذشته و نظام آموزش و پرورش نیز تنها از سال گذشته آن هم به دلایل شرایط بحرانی بیماری کووید ۱۹ و عدم امکان حضور فراگیران در کلاس درس بر استفاده از امکانات و فضای الکترونیکی برای آموزش و تعلیم تمرکز نموده است، این در حالی است که در کشورهای در حال توسعه سابقه استفاده از این بستر به بیش از دو دهه گذشته بر می‌گردد. موک نه تنها به عنوان یک ابزار آموزشی آنلاین توانسته است به جایگاه ارزشمندی در دنیای آموزش و یادگیری برسد بلکه به عنوان یک موج فکری نیز شناخته شده است که توجه بسیاری از نویسندگان و پژوهشگران را به خود جلب کرده است. هرچند این مسئله در ایران قابل تردید است چرا که نه تنها موک به عنوان یک ابزار

آموزشی غالب مورد استفاده قرار نمی‌گیرد بلکه تاکنون هیچ پژوهشی در ارتباط با کم و کیف این مسئله انجام نشده است. در واقع می‌توان چنین نتیجه گرفت که رقابتی بی سابقه در جوامع متفاوت در گرفته است تا نظام‌های آموزشی خود را هر چه بیشتر به برجسته‌ترین مظهر و نماد تحولات قرن بیست و یکم مزین کنند و با توجه به ظرفیت‌های فناوری جدید به رفع نارسایی‌ها و بهبود کیفیت آموزش همت گمارند. در نظام آموزشی ایران نه در حوزه نظری به اهمیت و مزایای دوره‌های آموزشی مبتنی بر موک و محتوای درسی متناسب با این دوره‌ها پرداخته شده است و نه در حوزه عملی اقدامات مناسب و مفیدی صورت گرفته است. با توجه به این که رفته رفته آموزش‌ها، دوره‌ها و کلاس‌های الکترونیکی و مبتنی بر موک در ایران در حال شکل گرفتن است، اما این دوره‌ها فاقد اصول، قواعد، اهداف، برنامه‌ها و استراتژی‌های کلان و همچنین فاقد ماهیت و محتوای استاندارد و متناسب می‌باشد. این دوره‌ها نه تنها کارایی لازم را نخواهد داشت بلکه هزینه، بار مالی و اتلاف وقت و سرمایه انسانی را در بر خواهد داشت و در سایه تداوم وضع موجود باید نگران تبدیل شدن برنامه درسی به برنامه‌های پوچ بود.

شکل ۱: مدل مفهومی پژوهش

با توجه به این که رفته رفته آموزش‌ها، دوره‌ها و کلاس‌های الکترونیکی و مبتنی بر موک در ایران در حال شکل گرفتن است، اما این دوره‌ها فاقد اصول، قواعد، اهداف، برنامه‌ها و استراتژی‌های کلان و همچنین فاقد ماهیت و محتوای استاندارد و متناسب می‌باشد. این دوره‌ها نه تنها کارایی لازم را نخواهد داشت بلکه هزینه، بار مالی و اتلاف وقت و سرمایه انسانی را در بر خواهد داشت. لذا،

پژوهش حاضر درصدد پاسخ به این پرسش است که عناصر برنامه درسی مبتنی برموک در آموزش عالی کدام است؟

روش

روش پژوهشی مورد استفاده در مقاله حاضر از نظر هدف کاربردی و به لحاظ زمان مقطعی است. در طرح روش آمیخته محقق در ابتدا با استفاده از تحقیق کیفی مفهوم‌سازی کرده و سپس به جمع‌آوری و تجزیه و تحلیل داده‌های کمی پرداخته است. پژوهش حاضر در سه مرحله بررسی ادبیات پژوهش شامل (مروری بر ادبیات متغیرهای پژوهش، شناسایی مولفه‌های مرتبط باعناصر برنامه درسی مبتنی بر موک، بررسی تحقیقات داخلی و خارجی مرتبط با موضوع پژوهش و ترسیم مدل مفهومی پژوهش)، مطالعه کیفی (بررسی و کاوش مفاهیم، مقوله‌ها و ساخت پرسشنامه برای بخش کمی بود که از طریق مصاحبه به صورت انفرادی با اساتید و متخصصان برنامه درسی و توسعه حرفه‌ای که صورت هدفمند انتخاب شده‌اند انجام شد) و مطالعه کمی (قضاوت پیرامون ابعاد و مولفه‌های اساسی به دست آمده در مرحله کیفی توسط جامعه آماری) انجام شد.

جامعه آماری در بخش کیفی شامل اساتید و متخصصان برنامه‌ریزی درسی و همچنین صاحب‌نظرانی که در زمینه عناصر برنامه درسی مبتنی برموک کار کرده‌اند و اطلاعات لازم را دارند، بودند. ملاک ورود مشارکت‌کنندگان در مصاحبه برخوردار بودن از ۱. حداقل سه سال سابقه کار در دانشگاه یا موسسات آموزشی، ۲. مدرک تحصیلی کارشناسی ارشد و بالاتر و ۳. آشنایی با حوزه برنامه درسی و توسعه حرفه‌ای یا هر دو بود. بنابراین، تعداد شرکت‌کنندگان در این پژوهش از ابتدا قابل پیش‌بینی نبود. حجم نمونه توسط داده‌های جمع‌آوری شده و تحلیل آنها مشخص شد. نمونه‌گیری بدون هیچ محدودیتی با روش نمونه‌گیری هدفمند در تعداد مشارکت‌کنندگان ادامه یافت تا به اشباع نظری دست یافته شد. در این پژوهش حجم نمونه ۱۳ نفر از متخصصان حوزه برنامه درسی و توسعه حرفه‌ای بود که با ایشان مصاحبه شد و نتایج آن به صورت مکتوب پیاده‌سازی گردید. در بخش کیفی برای گردآوری داده‌ها از مصاحبه نیمه ساختاریافته جهت شناسایی مولفه‌ها و زیرمولفه‌ها استفاده شد. در این راستا پس از اخذ مجوزهای لازم با مصاحبه‌شونده‌های مورد نظر هماهنگی لازم صورت گرفت و یک نسخه از پروتکل و سوالات مصاحبه از قبل جهت آمادگی پاسخ به سوالات در اختیار مصاحبه‌شوندگان قرار داده شد. سپس پژوهشگر در زمان تعیین شده در محل کار مصاحبه‌شوندگان حضور یافت و مصاحبه‌هایی را به

مدت ۳۰ تا ۶۰ دقیقه انجام داد. در حین مصاحبه به جمع آوری نظرات در رابطه با مولفه‌های الگوی برنامه درسی مبتنی بر موک هم پرداخته شد و عوامل اصلی و فرعی مورد نظر بررسی و نهایی شد. در طول مصاحبه به روش‌های مختلف مانند یادداشت برداری مصاحبه و ضبط جریان مصاحبه بر روی نوار صوتی یا تصویری ثبت شد. و دربخش کمی داده‌ها و اطلاعات مرتبط با تأثیر و اثرات الگو بر دانشجویان از طریق پرسشنامه محقق ساخته گردآوری شد. در پژوهش حاضر از ۳۰ نفر افراد متخصص و خبره نظر سنجی شده است. پرسشنامه در اختیار آن‌ها قرار گرفت. پس از بررسی نتایج به دست آمده با کمک فرمول بالا مقدار CVR برای تک تک سوالات پرسشنامه محاسبه شد. بنابراین حداقل مقدار CVR قابل قبول ۰/۳۳ می‌باشد. پرسشنامه تهیه شده اولیه شامل ۳۶ سؤال بود و از آن جایی که کلیه سؤال‌ها از نظر کمی نمره قابل قبول را هم در شاخص CVR و هم در شاخص CVI کسب نموده‌اند می‌توان بیان نمود که هر ۳۶ سؤال (گویه‌ها) پرسشنامه مورد تأیید قرار گرفت. به منظور سنجش پایایی یافته‌های مرحله کیفی از دو روش بازآزمون و پایایی بین دو کدگذار استفاده شد. میزان پایایی بازآزمون ۰/۸۹ و پایایی بین دو کدگذار برابر ۰/۹۱ محاسبه شد. برای تجزیه و تحلیل داده‌های کیفی پژوهش از تحلیل محتوای کیفی استقرایی استفاده شده است. در این طرح تحلیل داده‌ها در دو مرحله کدگذاری باز، کدگذاری محوری انجام گرفت. در مرحله کدگذاری باز داده‌ها، نتایج حاصل از مصاحبه که به صورت ضبط شده در اختیار داشتیم را ابتدا به صورت مکتوب درآورده و مورد بررسی قرار گرفتند. سپس در مرحله محوری مفاهیم در قالب مقوله‌ها و بعد از آن در دسته‌های بزرگ مفهومی قرار گرفتند. لازم به ذکر است که در سیر این مراحل مفاهیم تکراری و نزدیک به هم از لحاظ معنایی حذف و یا با هم ادغام شدند. مفاهیم انتخاب شده توسط پژوهشگر مستقیماً از نتایج مکتوب حاصل از مصاحبه استخراج شد که در طی انجام این کار تمامی مصاحبه‌ها برای یافتن مقوله‌های اصلی و فرعی به صورت منظم مورد بررسی قرار گرفتند و در نهایت با نظر اساتید عنوان مناسب برای هر گروه از مفاهیم دسته‌بندی شده انتخاب و معرفی شد. برای تجزیه و تحلیل داده‌های مرحله کمی با بهره‌گیری از آمار توصیفی و تحلیل عاملی تاییدی با به نرم‌افزار SPSS23 انجام شد.

یافته ها

مقوله‌های هدف برنامه درسی مبتنی بر موک و مضامین استفاده شده از مصاحبه‌ها و ریز مولفه‌ها مربوطه در جدول زیر قرار داده شده است. نتایج حاصل از کدگذاری اولیه متن مصاحبه‌های مرتبط با هدف برنامه درسی مبتنی بر موک و تجمیع و ترکیب و حذف موارد مشابه یا دارای همپوشانی در ادامه در جداول ذکر شده است.

جدول ۱: زیر مقوله‌ها و مقولات اصلی مرتبط با هدف برنامه درسی مبتنی بر موک

عناصر	زیر مقوله‌های مرتبط با هدف برنامه درسی مبتنی بر موک	مقولات اصلی
	توانایی جستجو و تبادل اطلاعات	
	مهارت حل مساله	
	مهارت برنامه‌ریزی	
	مهارت مذاکره‌های اجتماعی	
	مهارت تولید و مدیریت اطلاعات	
	مهارت تفکر انتقادی	دستیابی به مهارت‌ها
	مهارت برقراری ارتباط	و شایستگی‌ها
	بهبود سطح سواد اطلاعاتی	
	شایستگی سواد رسانه‌ای	
	شایستگی پژوهشگری	
	شایستگی کار آفرینی	
	شایستگی سواد نرم‌افزاری	
	شایستگی نگارش	
	یادگیری خودراهبر	
	خودآموزی	
	آشنایی با ابزارهای تولید و اشاعه دانش	خودراهبری
	خلق تجربه یادگیری	
	دستیابی به ایده مشترک	

خودانگیزگی با آوردن فراگیران

شاداب بودن فراگیران

مهارت تفکر خلاقانه

خویشترن یابی

یادگیری آسان مفاهیم

ملموس کردن مباحث نظری

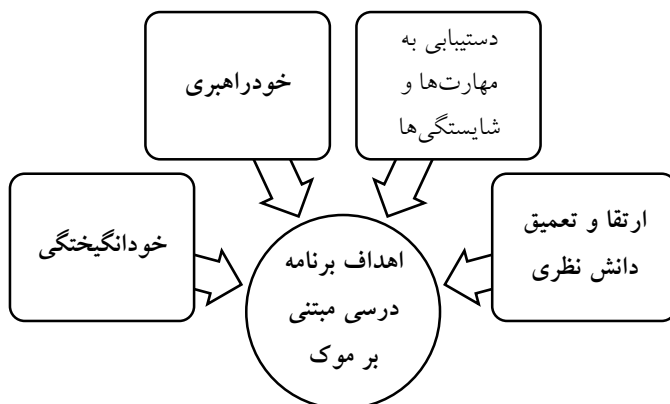
تثبیت بهتر مطالب در ذهن فراگیران

خودانگیزگی

ارتقا و تعمیق دانش نظری

طبق نتایج جدول فوق، با بررسی اهداف برنامه درسی مبتنی بر موک ۴ مقوله اصلی و ۲۵ زیرمقوله به دست آمد. چهار مقوله اصلی عبارتند از:

- ۱. دستیابی به مهارت‌ها و شایستگی‌ها:** مولفه دستیابی به مهارت‌ها و شایستگی خود شامل ۱۳ زیرمقوله؛ توانایی جستجو و تبادل اطلاعات، مهارت حل مساله، مهارت برنامه‌ریزی، مهارت مذاکره‌های اجتماعی، مهارت تولید و مدیریت اطلاعات، مهارت تفکر انتقادی، مهارت برقراری ارتباط، بهبود سطح سواد اطلاعاتی، شایستگی سواد رسانه‌ای، شایستگی پژوهشگری، شایستگی کارآفرینی، شایستگی سواد نرم‌افزاری و شایستگی نگارش می‌باشد.
- ۲. خودراهبری:** مولفه خودراهبری از مجموع ۵ مقوله؛ یادگیری خودراهبر، خودآموزی، آشنایی با ابزارهای تولید و اشاعه دانش، خلق تجربه یادگیری، دستیابی به ایده مشترک به دست آمده است.
- ۳. خودانگیزگی:** مولفه خودانگیزگی شامل ۴ زیرمقوله؛ خودانگیزگی با آوردن فراگیران، شاداب بودن فراگیران، مهارت تفکر خلاقانه و خویشترن‌یابی می‌باشد.
- ۴. ارتقاء و تعمیق دانش نظری:** مولفه ارتقاء و تعمیق دانش نظری شامل ۳ مقوله یادگیری آسان مفاهیم، ملموس کردن مباحث نظری و تثبیت بهتر مطالب در ذهن فراگیران است. در ادامه نمودار ۳سیم شده است که مقولات اصلی (مولفه) مرتبط با هدف برنامه درسی مبتنی بر موک را نمایش می‌دهد.

شکل ۲: اهداف برنامه درسی مبتنی بر موک

طبق نتایج شکل ۲ میتوان بیان نمود که هدف برنامه درسی مبتنی بر موک دستیابی دانشجویان به مهارت‌ها و شایستگی‌ها، خوددراهمری، خوددانگیختگی در کنار ارتقاء و تعمیق دانش نظری دانشجویان است.

در این قسمت از پژوهش تحلیل مصاحبه‌های مرتبط با محتوا برنامه درسی مبتنی بر موک با هدف تعیین مقوله اصلی و فرعی آمده است که جدول ۲ به عنوان خروجی به شرح ذیل می‌باشد.

جدول ۲: زیرمقوله‌ها و مقولات اصلی و فرعی محتوا برنامه درسی مبتنی بر موک

عناصر	زیرمقوله‌های مرتبط با محتوا برنامه درسی مبتنی بر موک	مقولات اصلی
محتوا برنامه درسی مبتنی بر موک	توجه به یادگیری مستمر فراگیران	سازماندهی محتوا بر اساس نیاز و ویژگی‌های فراگیران
	توجه به ویژگی‌های فراگیران	ویژگی‌های فراگیران
	برگزاری کلاس‌های جبرانی	
	انتقال دانش به فراگیران	
	محتوا به صورت پاورپوینت	
	محتوا به صورت ویس	تنوع در ارائه محتوا
	محتواها به صورت pdf	
محتوا به صورت کلیپ‌های آموزشی		
ارجاع دادن دانشجو به تحقیق	پژوهش محور بودن محتوا	
محتوا مبتنی بر پژوهش و تفکر		

	مسأله محوری محتوا
	چالش برانگیز بودن محتوا
	قابل فهم و درک بودن محتوا
	واضح بودن محتوا
	در برگیرنده تمام سرفصل های مربوط
	غنی بودن محتوا
	مناسب و مطلوب بودن محتوا
	کاربردی بودن محتوا
بااعتبار بودن محتوا	قابل دسترس بودن محتوا
	عمیق و ژرف محتوا
	تخصصی بودن محتوا
	دانشین بودن محتوا
	ارائه مثال های قابل درک در محتوا
	علمی بودن زبان محتوا
	مشارکت دانشجو در محتوا
دانشجو محور بودن محتوا	دانشجو محور بودن محتوا
	محتوا مبتنی بر گفتگوهای چندنفره
	فراهم شدن امکان تعامل
تعامل محور بودن محتوا	لینک شدن به منابع
	تشکیل اجتماعات حرفه ای

طبق نتایج جدول ۲، با بررسی محتوا برنامه درسی مبتنی بر موک ۶ مقوله اصلی و ۳۰ زیرمقوله به دست آمد. مقولات اصلی عبارتند از:

۱. سازماندهی محتوا بر اساس نیاز و ویژگی های فراگیران: مولفه سازماندهی محتوا بر اساس نیاز و ویژگی های فراگیران شامل ۴ زیرمقوله؛ توجه به یادگیری مستمر فراگیران، توجه به ویژگی های فراگیران، برگزاری کلاس های جبرانی، انتقال دانش به فراگیران است.

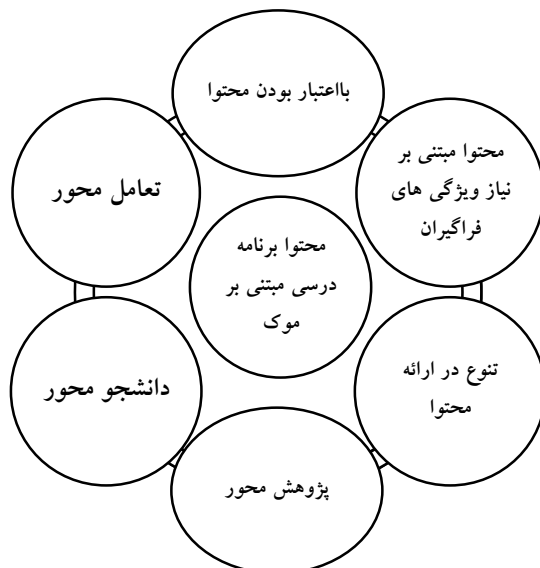
۲. **تنوع در ارائه محتوا:** مولفه تنوع در ارائه محتوا شامل ۴ زیرمقاله؛ محتوا به صورت پاورپوینت، محتوا به صورت ویس، محتوا به صورت pdf و محتوا به صورت کلیپ‌های آموزشی می‌باشد.

۳. **پژوهش محور بودن محتوا:** مولفه پژوهش محور بودن محتوا شامل ۴ زیرمقاله؛ ارجاع دادن دانشجو به تحقیق، محتوا مبتنی بر پژوهش و تفکر، مسأله محوری محتوا و چالش‌برانگیز بودن محتوا می‌باشد.

۴. **بااعتبار بودن محتوا:** مولفه بااعتبار بودن محتوا از مجموع ۱۲ زیرمقاله؛ قابل فهم و درک بودن محتوا، واضح بودن محتوا، در برگیرنده تمام سرفصل‌های مربوط، غنی بودن محتوا، مناسب و مطلوب بودن محتوا، کاربردی بودن محتوا، قابل دسترس بودن محتوا، عمیق و ژرف محتوا، تخصصی بودن محتوا، دانشین بودن محتوا، ارائه مثال‌های قابل درک در محتوا و علمی بودن زبان محتوا بدست آمده است.

۵. **دانشجو محور بودن محتوا:** مولفه دانشجو محور بودن محتوا شامل ۳ زیرمقاله؛ مشارکت دانشجو در محتوا، دانشجو محور بودن محتوا، محتوا مبتنی بر گفتگوهای چندنفره می‌باشد.

۶. **تعامل محور بودن محتوا:** مولفه تعامل محور بودن محتوا شامل ۳ زیرمقاله؛ فراهم شدن امکان تعامل، لینک شدن به منابع و تشکیل اجتماعات حرفه‌ای است. در ادامه شکل ۳ ترسیم شده است که مقولات اصلی (مولفه) مرتبط با محتوا برنامه درسی مبتنی بر موک را نمایش می‌دهد.

شکل ۳: محتوا برنامه درسی مبتنی بر موک

طبق نتایج شکل ۳ می توان بیان نمود که محتوا برنامه درسی مبتنی بر موک ضمن ایجاد تنوع در ارائه محتوا و معتبر بودن آن بایستی در ارائه محتوا به نیازها و ویژگی های فراگیران توجه نماید. نیز بر دانشجو محور، تعامل محوری و پژوهش محوری محتوا در برنامه های درسی مبتنی بر موک توجه شود.

جدول ۳: زیرمقوله ها و مقولات اصلی روش های یادگیری - یاددهی برنامه درسی مبتنی بر موک

عناصر	زیرمقوله های مرتبط با روش های یادگیری - یاددهی برنامه درسی مبتنی بر موک	مقولات اصلی
	شبهه سازی فضا	
	شبهه سازی شخصیت و رفتارهای تعلیمی استاد	شبهه سازی
	شبهه سازی های آموزشی	
	پژوهش محوری یادگیری	
	پرسش و پاسخ	کنجکاوسازی و تفکر
	مساله محور	
	شناسایی مسائل و راه حل	مطالعه موردی

روش های یادگیری - یاددهی برنامه درسی مبتنی بر موک

تشخیص بهترین راه حل	
یادگیری مشارکتی	
تعامل دو طرفه استاد و دانشجو	ترغیب فراگیران به یادگیری
یادگیری خلاقانه	جمعی و گروهی
بحث گروهی	
ثبت ایده ها به طور آزادانه	وبلاگ نویسی
اظهار نظر در وبلاگ ها	
مقاله نویسی با منابع اینترنتی	وب کوئیس
یادداشت برداری از اسناد و مدارک	
کارمحوری	
گروه بندی مبتنی بر توانایی	کارمحوری یادگیری
کار گروهی	

طبق نتایج جدول ۳، با بررسی روش های یادگیری - یاددهی برنامه درسی مبتنی بر موک ۷ مقوله اصلی و ۱۹ زیرمقوله به دست آمد. هفت مقوله اصلی عبارتند از:

۱. **شبیه سازی:** مولفه شبیه سازی شامل ۳ زیرمقوله؛ شبیه سازی فضا، شبیه سازی شخصیت و رفتارهای تعلیمی استاد شبیه سازی های آموزشی می باشد.

۲. **کنجکاو سازی و تفکر:** مولفه کنجکاو سازی و تفکر شامل ۳ زیرمقوله؛ پژوهش محوری یادگیری، پرسش و پاسخ و مساله محور است.

۳. **مطالعه موردی:** مولفه مطالعه موردی شامل ۲ زیرمقوله؛ شناسایی مسائل و راه حل و تشخیص بهترین راه حل است.

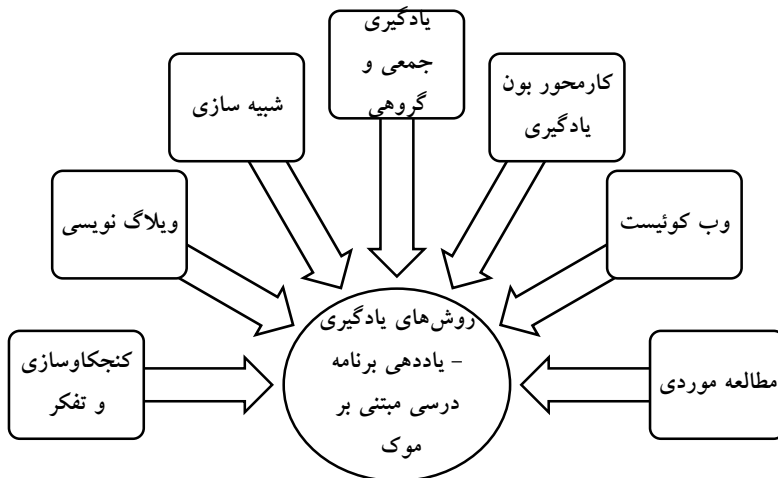
۴. **ترغیب فراگیران به یادگیری جمعی و گروهی:** مولفه ترغیب فراگیران به یادگیری جمعی و گروهی شامل ۴ زیرمقوله؛ یادگیری مشارکتی، تعامل دو طرفه استاد و دانشجو، یادگیری خلاقانه و بحث گروهی است.

۵. **وبلاگ نویسی:** مولفه وبلاگ نویسی شامل ۲ زیرمقوله ثبت ایده ها به طور آزادانه، اظهار نظر در وبلاگ هاست.

۶. **وب کوئیست:** مولفه وب کوئیست شامل ۲ زیرمقاله مقاله نویسی با منابع اینترنتی و یادداشت برداری از اسناد و مدارک می باشد.

۷. **کارمحور بودن یادگیری:** مولفه کار محور بودن یادگیری شامل سه زیرمقاله؛ کارمحوری، گروه بندی مبتنی بر توانایی و کار گروهی است.

در ادامه شکل ۴ ترسیم شده است که مقولات اصلی (مولفه) مرتبط با روش های یادگیری - یاددهی برنامه درسی مبتنی بر موک را نمایش می دهد.

شکل ۴: روش های یادگیری - یاددهی برنامه درسی مبتنی بر موک

طبق نتایج شکل ۴، روش های یادگیری - یاددهی برنامه درسی مبتنی بر موک عبارتند از: شبیه سازی، کنجکاوسازی و تفکر، مطالعه موردی، ترغیب فراگیران به یادگیری جمعی و گروهی، وبلاگ نویسی، وب کوئیست و کارمحور بودن یادگیری.

	نمره دادن به رفتارها، تلاش‌ها و فعالیت توسط دانشجویان
خودارزشیابی	بررسی روند مهارت‌ها و نگرش‌ها توسط دانشجویان نظارت بر فعالیت و حضور دانشجویان ارزشیابی فعالیت‌ها به صورت چهره به چهره ارزشیابی مبتنی بر فعالیت‌ها و تکالیف فردی و گروهی
ارزشیابی تکوینی	ارائه پرسش‌های چهارگزینه‌ای
تکنیک آزمونهای شفاهی	آزمون شفاهی در گروه‌های مشخص
کنترل شده	ارائه زنده شفاهی
تکنیک ارائه غیرهمزمان	ارائه ویدئو یا صوت ضبط شده پاسخ‌سؤالات ارائه پاسخ‌سؤالات از طریق پاورپوینت تهیه نمونه کار
تکنیک آزمونهای بازپاسخ	انتخاب‌سؤالات برای پاسخ‌دهی
تکنیک مقاله پایانی	نوشتن مقاله توسط دانشجویان ارائه مقاله مطابق دستورالعمل نوشتن مقاله
تکنیک پرسشگری	طراحی سوال از متن یا ویدیو طراحی سوال توسط دانشجویان
تکنیک کوئیز یک سؤالی	بررسی پاسخ‌های کوتاه

با بررسی ویژگی‌های برنامه درسی ۵ مقوله اصلی و ۳۴ زیرمقوله به دست آمد. مقولات اصلی عبارتند از:

۱. فعالیت‌محور بودن آموزش: مولفه فعالیت محور بودن آموزش شامل ۴ زیرمقوله؛ ایجاد انگیزه و فعالیت، اهمیت دادن پژوهش و تحقیق، پرسش و پاسخ‌های بیشتر، ایجاد روحیه تبادل نظر در دانشجویان است.

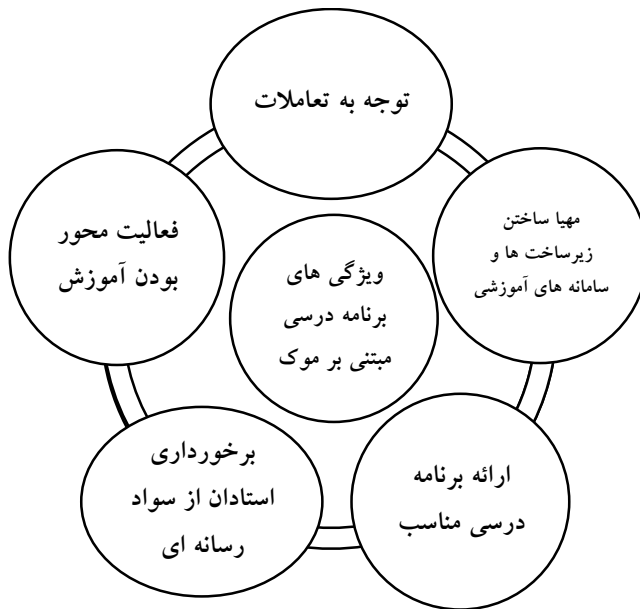
۲. **توجه به تعاملات:** مولفه توجه به تعاملات شامل ۵ زیرمقاله؛ تعاملات بین دانشجو و مدرس، ارتباط موثر استاد و دانشجو، رابطه دوطرفه استاد و دانشجو، ارتباط تصویری استاد و دانشجو و توجه به خانواده، مدرس و فراگیر است.

۳. **مهیا بودن زیرساخت‌ها و سامانه آموزشی:** مولفه مهیا بودن زیرساخت‌ها و سامانه آموزشی شامل ۱۶ زیرمقاله؛ ابزار مناسب جهت ارائه مطالب، مدرسان برجسته، همکاری در طراحی آموزشی، امکانات آموزشی بهینه، سطح آشنایی کاربران با رایانه و نرم افزارهای آموزشی، سامانه آموزشی مناسب، سرعت بالا سیستم، زیرساخت بهینه فناوری، کیفیت مناسب صدا و تصویر، مهیا بودن مراکز پردازش داده ها، محیط آموزشی کنترل شده، در دسترس بودن سیستم، نرم افزار آموزشی بروز، بازبینی اطلاعات ارائه شده، وجود بسترهای مخابراتی، سطح فراگیر دسترسی افراد به رایانه می‌باشد.

۴. **برخورداری استادان از سواد رسانه‌ای:** مولفه برخورداری استادان از سواد رسانه‌ای شامل ۲ زیرمقاله؛

سواد رسانه ای مدرسان، مجهز بودن مدرسان به علم الکترونیک است.

۵. **ارائه برنامه درسی مناسب:** مولفه ارائه برنامه درسی شامل ۷ زیرمقاله؛ مشخص بودن اهداف، کیفیت مطالب درسی، روش تدریس مناسب، مواد و محتوا آموزشی مناسب، عناصر برنامه درسی مناسب، محتوای کاربردی و جذاب، محتوای الکترونیکی با کیفیت است.

شکل ۵: ویژگی‌های برنامه درسی مبتنی بر موک

طبق نتایج شکل ۵ می‌توان بیان نمود که برنامه درسی مبتنی بر موک اگر از ویژگی‌هایی چون؛ فعالیت‌محور بودن آموزش، توجه به تعاملات، مهیا بودن زیرساخت‌ها و سامانه آموزشی، برخورداری استادان از سواد رسانه‌ای و ارائه برنامه درسی مناسب برخوردار باشد می‌تواند بر شایستگی حرفه‌ای دانشجویان تأثیرگذار باشد.

جدول ۵: آزمون فورنل - لارکر

متغیر / مولفه‌ها	۱	۲	۳	۴	۵
۱ اهداف برنامه درسی	۰/۷۹۰				
۲ محتوا برنامه درسی	۰/۶۷۳	۰/۷۳۳			
۳ روش یادگیری - یاددهی برنامه درسی	۰/۶۶۶	۰/۶۴۰	۰/۷۰۶		
۴ روش ارزشیابی	۰/۶۳۹	۰/۶۲۸	۰/۶۹۸	۰/۷۱۸	
۵ برنامه درسی مبتنی بر موک	۰/۶۴۲	۰/۶۳۲	۰/۶۶۱	۰/۶۴۸	۰/۶۹۰

همان‌طور که از جدول ۵ بر می‌آید، مقدار جذر متغیرهای مکنون (متغیرهای اصلی) که در خانه‌های AVE موجود در قطر اصلی ماتریس قرار گرفته‌اند، از مقدار همبستگی میان آن‌ها که در خانه‌های زیرین و چپ قطر اصلی قرار دارند، بیشتر است.

جدول ۷: نتایج معیار آلفای کرونباخ و پایایی ترکیبی متغیرهای پنهان تحقیق

متغیر	مولفه‌ها	آلفای کرونباخ	پایایی ترکیبی
	اهداف برنامه درسی	۰/۷۸۷	۰/۸۶۲
	محتوا برنامه درسی	۰/۸۱۹	۰/۸۷۱
برنامه درسی مبتنی بر روش یادگیری - یاددهی برنامه	روش یادگیری - یاددهی برنامه	۰/۸۲۴	۰/۸۷۰
موک	درسی	۰/۸۳۱	۰/۸۷۶
	روش ارزشیابی	۰/۹۴۷	۰/۹۵۳
	کل		

با توجه به این که مقدار مناسب برای آلفای کرونباخ و پایایی ترکیبی ۰/۷ است و مطابق با یافته‌های جدول فوق این معیارها در مورد متغیرهای برنامه درسی مبتنی بر موک مقدار مناسبی را اتخاذ نموده‌اند، پس می‌توان مناسب بودن وضعیت پایایی پژوهش را تأیید نمود.

جدول ۸: نتایج ضرایب رگرسیونی شایستگی‌های حرفه‌ای بر اساس برنامه درسی مبتنی بر موک

مدل	ضرایب رگرسیونی غیراستاندارد		Sig
	B	Std. Error	
ثابت	۴/۴۱۱	۱/۷۲۷	۰/۰۱۱
اهداف برنامه درسی	۰/۳۴۰	۰/۱۲۵	۰/۰۰۷
محتوا برنامه درسی	-۰/۰۸۱	۰/۰۹۷	۰/۴۰۹
روش‌های یاددهی-یادگیری	۰/۳۵۰	۰/۰۸۹	۰/۰۰۰
ارزشیابی برنامه درسی	۰/۷۷۷	۰/۰۶۶	۰/۰۰۰

با توجه به مقدار t که در سطح خطای کوچکتر از ۰,۰۱ معنادار است می‌توان گفت، اهداف، روش‌های یاددهی - یادگیری و ارزشیابی برنامه درسی مبتنی بر موک بر شایستگی‌های حرفه‌ای تأثیر مثبت و معناداری دارد. در حالی که بین محتوا برنامه درسی مبتنی بر موک بر شایستگی‌های

حرفه‌ای دانشجویان تأثیر معناداری ندارد. ارزشیابی برنامه درسی مبتنی بر موک با ضریب رگرسیون $0/567$ ، روش‌های یاددهی- یادگیری برنامه درسی مبتنی بر موک با ضریب $0/221$ و اهداف برنامه درسی مبتنی بر موک با ضریب $0/133$ به ترتیب بالاترین تأثیر رگرسیونی را بر شایستگی‌های حرفه‌ای دانشجویان داشته‌اند. بنابراین می‌توان بیان نمود که ارزشیابی برنامه درسی مبتنی بر موک قدرت پیش‌بینی‌کنندگی بیشتری برای شایستگی‌های حرفه‌ای دانشجویان را دارد.

بحث و نتیجه‌گیری

همزمان با جهانی شدن، فشار روزافزونی بر نظام‌های آموزشی در سراسر جهان اعمال شده تا به سمت بهره‌گیری از اطلاعات جدید و تکنولوژی اطلاعات و ارتباطات حرکت کرده و میزان دسترسی به برنامه‌هایشان را برای مخاطبان وسیع‌تر کنند. در این میان اساسی‌ترین مخاطره در امر یادگیری در دوره‌های مبتنی بر موک، برنامه درسی است. زیرا برنامه‌های درسی به عنوان مهم‌ترین درونداد و قلب تپنده نظام آموزشی یکی از مهم‌ترین عناصر و عوامل تأثیرگذار در تعیین میزان موفقیت و شکست نظام آموزشی محسوب می‌شوند. از مهم‌ترین موضوعات مهم در برنامه‌ریزی درسی اهمیت دادن به نوسازی و تجدید نظر در عناصر برنامه‌های درسی و هماهنگ‌سازی با شرایط در حال تغییر است. معمولاً برنامه‌های درسی از عناصری تشکیل شده‌اند که ترکیب و هماهنگی مناسب آنها در کنار یکدیگر موفقیت یک برنامه درسی را تضمین می‌کند. در این پژوهش عناصر برنامه درسی شامل اهداف، محتوا، روش‌های یادگیری- یاددهی و ارزشیابی می‌باشد.

طبق نتایج مولفه‌های شناسایی شده مرتبط با عنصر اهداف برنامه درسی مبتنی بر موک عبارتند از: الف) دستیابی به مهارت‌ها و شایستگی‌ها، ب) خودراهبری، ج) خوداندکیختگی و د) ارتقاء و تعمیق دانش نظری. این نتایج با مطالعات (Jafari et al (2019) و (Mazbouhi, & Talafi Dariani (2021)، (Khalid et al (2021) و (Pourghaz et al (2020) همسو می‌باشد. و آنها نیز معتقدند جهت پیاده‌سازی و کاربست موک در آموزش‌ها بایستی اهداف برنامه‌های درسی خود را بر ایجاد گفتمان، تعامل، خلق دانش و آموزش و یادگیری پایه‌گذاری کنند. یکی از اهداف برنامه درسی یادگیری مجازی یا آموزش از راه دور ارتقا دانش از طریق شرکت کردن در بحث و به اشتراک گذاشتن دانش است. دانشجویان بایستی به مهارت‌هایی چون افزایش مهارت‌های جستجو و تبادل اطلاعات و افزایش حل مساله، مدیریت اطلاعات، برنامه‌ریزی، گفتگو با تمامی طبقات اجتماعی، و

تفکر انتقادی دست پیدا کنند. از آنجائی که محل بروز اهداف برنامه درسی مبتنی بر موبک در محتوا هست. طبق نتایج این پژوهش توجه به مؤلفه‌های الف) سازماندهی محتوا بر اساس نیاز و ویژگی‌های فراگیران شامل توجه به یادگیری مستمر فراگیران، توجه به ویژگی‌های فراگیران، برگزاری کلاس‌های جبرانی، انتقال دانش به فراگیران، ب) تنوع در ارائه محتوا شامل محتوا به صورت پاورپوینت، محتوا به صورت ویس، محتوا به صورت pdf و محتوا به صورت کلیپ‌های آموزشی، ج) پژوهش محور بودن محتوا شامل؛ ارجاع دادن دانشجو به تحقیق، محتوا مبتنی بر پژوهش و تفکر، مسأله محوری محتوا و چالش برانگیز بودن محتوا، د) بااعتبار بودن محتوا شامل قابل فهم و درک بودن محتوا، واضح بودن محتوا، در برگیرنده تمام سرفصل‌های مربوط، غنی بودن محتوا، مناسب و مطلوب بودن محتوا، کاربردی بودن محتوا، قابل دسترس بودن محتوا، عمیق و ژرف بودن محتوا، تخصصی بودن محتوا، دانشین بودن محتوا، ارائه مثال‌های قابل درک در محتوا و علمی بودن زبان محتوا، ه) دانشجو محور بودن محتوا شامل؛ مشارکت دانشجو در محتوا، دانشجو محور بودن محتوا، محتوا مبتنی بر فنگوهای چندنفره و ن) تعامل محور بودن محتوا شامل فراهم شدن امکان تعامل، لینک شدن به منابع و تشکیل اجتماعات حرفه‌ای هست ضروری خواهد بود. این نتایج با مطالعات Jafari et al (2019) و Gholampour et al (2019) همسو می‌باشد. این محققین به تعاملی بودن محتواهای برنامه درسی مبتنی بر موبک اشاره داشته‌اند. روش‌های یاددهی - یادگیری باعث زنده کردن محتوای آموزشی می‌شود که مهمترین زیر مؤلفه‌های شناسایی شده در ارتباط با روش‌های یاددهی - یادگیری طبق نتایج این پژوهش عبارتند از: الف) شبیه‌سازی شامل شبیه‌سازی فضا، شبیه‌سازی شخصیت و رفتارهای تعلیمی استاد شبیه‌سازی‌های آموزشی، ب) کنجکاوسازی و تفکر شامل؛ پژوهش محوری یادگیری، پرسش و پاسخ و مساله محور. ج) مطالعه موردی شامل؛ شناسایی مسائل و راه حل و تشخیص بهترین راه حل، د) ترغیب فراگیران به یادگیری جمعی و گروهی شامل؛ یادگیری مشارکتی، تعامل دو طرفه استاد و دانشجو، یادگیری خلاقانه و بحث گروهی، ه) وبلاگ - نویسی شامل ثبت ایده‌ها به طور آزادانه، اظهار نظر در وبلاگ‌ها، ن) وب کوئیس شامل مقاله‌نویسی از منابع اینترنتی و یادداشت برداری از اسناد و مدارک و و) کارمحور بودن یادگیری شامل؛ کارمحوری، گروه بندی مبتنی بر توانایی و کار گروهی. این نتایج با مطالعات Samian et al

(2020) همخوانی دارد. این محققین یکی از عوامل تاثیرگذار بر دوره‌های آموزشی جهت ترغیب فراگیران ایجاد علاقه و انگیزه در دانشجویان و ارتباط با فعالان حوزه فعالیتی دانسته‌اند. سنجش و ارزشیابی عنصر دیگر برنامه درسی است و مطابق با منطق مدرس مانند دیگر عناصر برنامه درسی طراحی می‌شود. مهم‌ترین زیر مؤلفه‌های شناسایی شده در ارتباط با عنصر ارزشیابی برنامه درسی مبتنی بر موک طبق نتایج این پژوهش عبارتند از: الف) خودارزشیابی شامل نمره دادن به رفتارها، تلاش‌ها و فعالیت توسط دانشجویان، بررسی روند مهارت‌ها و نگرش‌ها توسط دانشجویان، ارزشیابی مبتنی بر فعالیت‌ها و تکالیف فردی و گروهی، نظارت بر فعالیت و حضور دانشجویان و ارزشیابی فعالیت‌ها به صورت چهره به چهره. ب) ارزشیابی تکوینی شامل ارائه پرسش‌های چهارگزینه‌ای. ج) تکنیک آزمون‌های شفاهی کنترل شده شامل آزمون شفاهی در گروه‌های مشخص و ارائه زنده شفاهی. د) تکنیک ارائه غیرهمزمان شامل ارائه ویدئو یا صوت ضبط شده پاسخ سؤالات، ارائه پاسخ سؤالات از طریق پاورپوینت و تهیه نمونه کار. ه) تکنیک آزمون‌های بازپاسخ شامل انتخاب سؤالات برای پاسخ‌دهی. ن) تکنیک مقاله پایانی شامل نوشتن مقاله توسط دانشجویان و ارائه مقاله مطابق دستورالعمل نوشتن مقاله. و) تکنیک پرسشگری شامل؛ طراحی سوال از متن یا ویدئو و طراحی سوال توسط دانشجویان و ه) تکنیک کوئیز یک سؤالی شامل بررسی پاسخ‌های کوتاه.

در تبیین این نتایج می‌توان بیان نمود که امروزه با توجه به تغییرات سریعی که در محیط پیرامون در حال شکل‌گیری است، اجرای دوره‌های مبتنی بر موک به منظور ارائه خدمات با فناوری‌های جدید در زمینه تدریس و یادگیری به صورت یک نیاز اساسی مطرح شده است. در این میان برنامه درسی اساس توسعه دوره‌های آموزشی مبتنی بر موک است که ابتدا بایستی طراحی و تولید شود، سپس توسط مدرسان با مهارت اجرا گردد و به طور مداوم مورد ارزشیابی قرار گیرد. متخصصان و طراحان برنامه درسی، درباره عناصر برنامه درسی توافق کلی ندارد که در پژوهش حاضر اهداف، محتوا، روش‌های یادگیری-یاددهی و ارزشیابی به عنوان عناصر برنامه درسی در نظر گرفته شده است. طبق نتایج برنامه درسی مبتنی بر موک ویژگی‌های خاص خود را دارد که آن‌ها را از سایر برنامه‌های درسی متمایز می‌سازد. در طراحی برنامه درسی مبتنی بر موک بایستی در تعیین هدف‌ها به دستیابی دانشجویان به مهارت‌ها و شایستگی‌ها، خودراهبری، خودانگیختگی در کنار ارتقاء و تعمیق دانش نظری توجه شود. محتوا برنامه درسی مبتنی بر موک ضمن ایجاد تنوع در ارائه

محتوا و معتبر بودن آن بایستی در ارائه محتوا به نیازها و ویژگی‌های فراگیران توجه و بر دانشجو محور، تعامل محوری و پژوهش محوری محتوا در برنامه‌های درسی مبتنی بر موک تأکید نمایند. در برنامه‌های درسی مبتنی بر موک بایستی از روش‌های شبیه‌سازی، کنجکاوسازی و تفکر، مطالعه موردی، ترغیب فراگیران به یادگیری جمعی و گروهی، وبلاگ نویسی، وب کوئیس و کارمحور بودن یادگیری برای یادگیری - یاددهی دانشجویان استفاده نمایند و با خودارزشیابی، ارزشیابی تکوینی، تکنیک آزمونهای شفاهی کنترل شده، تکنیک ارائه غیرهمزمان، تکنیک آزمون-های بازپاسخ، تکنیک مقاله پایانی، تکنیک پرسشگری و تکنیک کوئیز یک سؤالی به ارزشیابی برنامه‌های درسی مبتنی بر موک پرداخته شود. بر اساس دستاوردهای پیشنهاد می شود برنامه‌ریزان حوزه برنامه درسی بیش از گذشته اهداف، محتوا، روش‌های یادگیری - یاددهی و ارزشیابی را در تدوین برنامه درسی بیش از گذشته مدنظر قرار دهند. برنامه درسی مبتنی بر موک با اهدافی چون دستیابی به مهارت‌ها و شایستگی‌ها، خودراهبری، خودانگیزگی و ارتقاء و تعمیق دانش نظری تدوین شود تا دستیابی دانشجویان به شایستگی حرفه‌ای دست یافتنی تر شود. در سازماندهی محتوا علاوه بر متنوع، معتبر و پژوهش محور بودن به نیاز و ویژگی‌های فراگیران و دانشجو محور بودن آن توجه شود. از آنجا که هدف فناوری آموزشی تسهیل یادگیری و بهبود عملکرد است در این راستا شبیه‌سازی، مطالعات موردی، کنجکاوسازی و تفکر، کار محور بودن، وبلاگ نویسی، وب کوئیس و یادگیری جمعی و گروهی می توانند به عنوان تکنیک و یا روش‌های یادگیری- یاددهی موجب تحقق این هدف شوند. دانشجویان دوره‌های مبتنی بر موک از طریق خودارزشیابی، ارزشیابی تکوینی، تکنیک آزمون‌های شفاهی کنترل شده، ارائه غیرهمزمان، آزمون‌های بازپاسخ، مقاله پایانی، پرسشگری و تکنیک کوئیز یک سؤالی مورد سنجش قرار گیرند. سیاست‌گذاران آموزشی و برنامه‌ریزان درسی در ویراست‌های آتی برنامه‌های درسی مبتنی بر موک، به مولفه‌های کمتر توجه شده، عنایت بیشتری داشته باشند. همچنین طراحی بسته‌ها و نرم‌افزارهای مرتبط با آموزش مولفه‌های عناصر برنامه درسی جهت ارتقاء دوره‌های مبتنی بر موک پیشنهاد می گردد.

References

- Abedini Baltork, M., Salehi Amran, I., & Kolbadinezhad, N. (2023). Feasibility Study of a MOOC-Based Curriculum in Higher Education. *Maritime Education*. <https://doi.org/10.22034/rmt.2023.543737.2034>
- Balfour, S. P. (2013). Assessing writing in MOOCs: Automated essay scoring and calibrated peer review. *Research & Practice in Assessment*, 8(1), 40-48.
- Boromand, M. (2016). Investigating the Job Competencies of Physical Education and Sports Science Students at Public Universities in Tehran (Master's thesis). Shahid Beheshti University.
- Chen, Y. (2014). Investigating MOOCs through blog mining. *International Review of Research in Open and Distance Learning Journal*, 15(2), 85-106.
- Dorotaj, F., & Rajabian Dehzireh, M. (2018). The Impact of MOOC-Based Distance Education on Academic Engagement and Its Components in Payame Noor University Students. *Cognitive Strategies in Learning*, 6(9), 131-150. <https://doi.org/10.22034/rmt.2023.543737.2034>
- Gholampour, M., Rostamian Nejad, M. A., & Poorshafaie, H. (2019). Identification of Key Success Factors of MOOC Courses: A Synthesis Study Based on the Roberts Model. *Curriculum Research Quarterly*, 9(2), 139-162. <https://doi.org/10.22034/rmt.2023.543737.2034>
- Goldberg, L. R., Bell, E., King, C., O'Mara, C., McInerney, F., Robinson, A. & Vickers, J. (2015). Relationship between participants' level of education and engagement in their completion of the understanding dementia massive open online course. *BMC Medical Education Journal*, 15(1), 1-7.
- Jafari, E., Fathi va Ajaregah, K., Aarafi, M., & Rezaeezadeh, M. (2017). Validation of MOOC-Based Curriculum in Higher Education. *Journal of Information and Communication Technology in Educational Sciences*, 8(29), 161-180.
- Jafari, E., Fathi Vajaregah, K., Aarafi, M., & Rezaeezadeh, M. (2019). Developing a Model for MOOC-Based Curriculum in Higher Education Using Grounded Theory (Case Study: Higher Education in Iran). *Journal of Educational Technology*, 13(3), 581-593.
- Jones, M. E. O. (2020). The Trouble With Cyberpragmatics: Embedding an Online Intercultural Learning Project Into the Curriculum: Education Book.
- Karami, Z., Saraji, F., & Maroofi, Y. (2018). Narrative Curriculum and Professional Development of Teacher Students. *Theory and Practice in Curriculum Studies*, 5(9), 69-104.
- Khalid, B., Chaveesuk, S., & Chayasoonthorn (2021). MOOCs adoption in higher education: A management perspective. *Polish Journal of Management Studies*, 23(1), 239-256.

- Louw, A. (2019). *Curriculum Planning in Schools (Foundations of Curriculum Planning)*. Translated by F. Mashayekh. Borhan Cultural Institute.
- Malaki, S. (2020). *Design and Validation of a MOOC-Based Learning Readiness Questionnaire*. Master's Thesis in Educational Technology, Kharazmi University.
- Mazbouhi, S., & Talafi Dariani, F. (2021). The Impact of MOOC on Learning and Memorization of the Quran Course. *Educational Psychology*, 17(59), 123-405.
- Mehdavi Hezaveh, M., Mehrmohammadi, M., Abbaspour, A. (2016). A Comparative Study of Competency-Based Curriculum in the Primary Teacher Education Programs in Malaysia, India, and Iran. *Curriculum Studies*, 41, 23-64.
- Pourghaz, S., Tomaj, A., & Gholami, K. (2020). The Effect of MOOC-Based Training on Academic Adaptation of Students with Attention Deficit/Hyperactivity Disorder (ADHD). *Information and Communication Technology in Educational Sciences*, 10(40), 67-87. <https://doi.org/10.22034/rmt.2023.543737.2034>
- Rezaei, E., Zolfaghari, M., & Hoshmandja, M. (2023). A Competency-Based Curriculum Model in the Development of an Educational Technology Doctoral Program in Medical Sciences. *Iranian Journal of Medical Education*, 22, 120-132.
- Samian, M., Mohaddi, R., Saadi, H., & Salehi Amran, I. (2020). The Competency Model of Agricultural Students from the Perspective of Experts. *Agricultural Education Management*, 55, 137-156.
- Shamshirgaran, F., Afkari, F., & Ahmadi, G. (2019). Designing a Virtual Curriculum for the First Grade Science Course. *Information and Communication Technology in Educational Sciences*, 10(2), 153-171.
- Stracke, C. M., & Trisolini, G. (2021). A Systematic Literature Review on the Quality of MOOCs. *Sustainability*, 13(11).